

Тыва Республиканың Барыын-Хемчик кожуунунун Хонделен
муниципалдыг бюджеттиг ортумак ниити билиг школазы

Чөпшээрээни

өөредилге талазы-биле
директорнун
оралакчызы

Ооржак С.К./

« 28 » 08 2024 ч

Бадылааны

Хонделен муниципалдыг
бюджеттиг ортумак
ниити билиг школазының
директору

Жонден-бол В.К./

Дужаал № 93
« 28 » 08 2024 ч

7-ги (чедиги) класска
тыва дыл эртеминге
ажылчын программа
2024-2025 өөредилге чылы

Неделяда 3 ш
Бүдүн чылда: 102 шак

Тыва дыл болгаш чогаал башкызы
Ооржак Саида Кысыгбайовна тургускан

Хонделен 2024

Тайылбыр бижик

7-ги класстың тыва дыл эртеминге ажилчын программаны Ойдан-оол А.К., Сат Ш.Ч., Сувандии Н.Д. Тыва дыл болгаш харылзаалыг чугаа сайзырадылгазы. 5-11 классы. Күрүне стандарты. Өөредилге программалары. - Кызыл, 2008. - 88 с.деп программага даянып тургускан.

Өөренир ному Е.М.Куулар,Т.Б.Оюн,Ч.А.Сарыглар Тыва дыл, 7 класс, Кызыл-2023

«ТЫВА ДЫЛ» ЭРТЕМИН ӨӨРЕНГЕНИНИН ПЛАННАТТЫНГАН ТҮҢНЕЛДЕРИ

Кол школаның (5-9 класстар) доозукчуларының тыва дылдың программанын шингээди алгаш, чедип алыр **бот-тускайлаң түннелдеринге** дараазында чүүлдер хамааржыр:

1) кижиниң интеллектуалдыг болгаш чогаадыкчы салым-чаяанын база мөзү-бүдүш шынарларын сайзырадырынга төрөөн дылының чугулазын медресеп билири, уругларның билиг чедип алырынга ук дылдың ужур-утказын тодарадып, ону тыва чоннуң ыдыктыг, үнелиг эртинелериниң бирээзи деп билири;

2) тыва дылдың эстетиктиг үнелин медресеп билири; төрөөн дылынга ынак болгаш ону хүндүлөп, ол дээш чоргаарланыры; ону национал культураның кезээ кылдыр билип, арыг эдилээри;

3) дылдың байлак сөс курлавырын болгаш грамматиктиг аргаларын бодунуң бодалдарын болгаш сагыш-сеткилин хостуг илередирде четче ажыглап шыдаары; бодунуң чугаа-домаан хайгаарап, сайзырадып, экижидеринче чүткүлдүг болуру.

Метапредметтиг түннелдеринге (предметтен дашкаар азы ооң-биле чергелештир билип алыр харылзашкак чүүлдери) дараазында чүүлдер хамааржыр (5-9):

1) Чугаа чорудулгазының бүгү-ле хевирлерин ажыглап билири:

Дыңнаары болгаш номчууру:

- бижимел болгаш аас медээниң утказын шын билип алыры (чугааның утказы, сөзүглелдин темазы, кол утказы; кол болгаш немелде медээ);

- аңгы-аңгы стильдерниң болгаш жанрларның сөзүглелдерин номчулганың янзы-бүрү хевирлеринге (сөзүглелден херек информацияны дилеп-тып номчууру (поисковый вид), чүгүртү азы улут-каралап номчууру (просмотровый), таныжып номчууру (ознакомительный вид), шинчилел-сайгарылгалыг номчууру (изучающий вид)) таарыштыр ажыглап билири;

- аңгы-аңгы стильдерниң болгаш жанрларның сөзүглелдерин шын дыңнап билири; дыңнаарының янзы-бүрү хевирлерин (бир кижиниң тайылбыр чугаазындан болгаш аудио-, видеотехникадан сөзүглелдин кайы-бир кезээн шилип алгаш дыңнаары, сөзүглелдин кыска утказы-биле таныжары болгаш ону тодазы-биле дыңнаары) ажыглап билири;

- информация ап болур чүүлдерден, ооң иштинде өөредиглиг компакт-дисктерден, Интернет четкизинден; янзы-бүрү словарьлардан тайылбыр номнардан (справочниктер) болгаш электроннуг шыгжамырлардан медээлерни тып билири;

- бердинген темага материалдарны тып, системажыдып билири; херек медээлерни боду тып билири; медээлерни чаартып азы ол-ла хевээр дамчыдып билири;

- сөзүглелдерниң утка, стилистика талазы-биле онзагайларын болгаш ажыглаан аргаларының аайы-биле дүүштүрүп болгаш деңнеп билири;

Чугаалаары болгаш бижиири:

- кылыр дээн ажил-херээниң сорулгаларын (хууда болгаш эштери-биле) тодазы-биле билип, кандыг-даа ажилды чурум аайы-биле кылып, чедип алган түннелдерин үнелеп, аас болгаш бижимел чугаага илередиң билири;

- дыңнаан азы номчаан сөзүглелиниң утказын даалга езугаар дамчыдып (планны тургузуп, утказын чугаалап, допчулай бижип, үнелел берип) шыдаары;

- сөзүглелдин утказын, кымга хамаарыштырганын, чугааның байдалын барымдаалавышаан, аңгы-аңгы хевирлерге болгаш жанрларга тургузуп шыдаары;

- аас болгаш бижимел чугаага бодунуң бодалын хостуг илередири, сөзүглелдин тургузуунуң негелделерин сагыры (бодалының ужур-уткалыын, дес-дараалашкаан,

харылзаалыын, темага дүүшкээн дээш о.ө.); номчаан, дыңнаан, көргөн чүүлдеринге бодунуң хамаарылгазын шын илередири;

- монологтуң янзы-бүрү хевирлерин (тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын болгаш оларны холуй); диалогтуң янзы-бүрү хевирлерин: (хүндүлел аянын илередир диалог (этикетный диалог), айтырыг-харыы (диалог-расспрос), чугаалажып орар кижизин чугаа чорударынче кыйгыраы (диалог-побуждение), өске киж-биле бодал солчуру (диалог-обмен мнениями) дээш о.ө.) ажыглап билири;
- амгы тыва литературлуг дылда шын адалганың, лексиканың, грамматиканың кол нормаларын, стиль нормаларын херек кырында ажыглап билири; бижимел чугаага шын бижилгениң, пунктуацияның кол дүрүмнерин сагыыры;

- чугаа этикединиң нормаларын хажытпайн, чугаага киржип шыдаары; чугаа үезинде арын-шырайын болгаш шимчээшкиннерин эптиг болгаш шын алдынары;

- хүн бүрүде өөренип азы ажыл кылып турар үезинде бодунуң чугаазын хайгаарап билири; чугааның утказының болгаш шын ажыглалының аайы-биле бодунуң дылын үнелеп билири; дылында грамматиктиг болгаш чугаа частырыгларын тып болгаш эдип билири; бодунуң тургусканы сөзүглелдин хоюглап азы эдип, оскертип, делгередип билири;

- бодунуң үежилеринин мурнунга улуг эвес дыңнадыг, илеткелди кылып, рефераттың утказын дамчыдып билири; маргылдаалыг, чидиг айтырыгларны бадыткалдарга даянмышаан, шиитпирлеп билири;

2) алган билиглерин, мергежилдерин, чаңчылдарын хүн бүрүде амыдыралга ажыглап билири; төрөөн дылды өске эртемнерге билиг чедип алырының кол чепсээ кылдыр шын ажыглаары; ону өске-даа эртемнерде (даштыкы дыл, орус дыл болгаш чогаал дээш о.ө) дылдың аргаларын сайгарарына ажыглап билири;

3) долгандыр турар улус-биле харылзажып, кандыг-бир ажылды кылып тура, маргылдаалыг, чидиг айтырыглар шиитпирлээрде, эптиг чугаалажып, харылзажып билири; амыдыралчы болгаш ажыл-агыйжы чугаа үезинде чугаа культуразының негелделерин сагыыры.

6-гы классты доозуп тура, доозукчулар дараазында **предметтиг түннелдерни** чедип алыр:

- Дылдың хүлээлгелеринин дугайында, тыва дыл – Россия Федерациясында Тыва Республиканың үндезин чурттакчылары тыва чоннуң төрөөн дылы база күрүне дылдарының бирээзи дээрзин, төрөөн дыл болгаш чоннуң культуразының сырый харылзаалыг болурун, төрөөн дылдың киж-бүрүзүнүң болгаш ниитилелдин амыдыралына ужур-дузазын билири;

- тыва дылдың гуманитарлыг эртемнер аразында болгаш ниити өөредилгеде туружун болгаш ужур-дузазын билири;

- төрөөн дылдың эртем талазы-биле үндезиннерин; оларның чадаларының болгаш билиглеринин аразында харылзааларын шингээдип алыры;

- дыл эртемнин кол баазалыг билиглерин болгаш ооң кезектерин шингээдири: дыл болгаш чугаа, харылзажыр чугаа, бижимел болгаш аас чугаа, монолог, диалог болгаш оларның хевирлери; чугааның байдалы; чугаа (чугаалажыр), эртем, публицистика, албан-херек, чечен чогаал стильдери болгаш оларның жанрлары, дылы; чугааның утка-хүлээлгелеринин аайы-биле хевирлери (тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын); сөзүглел, сөзүгелелдин хевирлери; дылдың кол-кол кезектери, оларның демдектери болгаш чугаага ажыглалының онзагайларын шингээдип алыры;

- тыва дылдың лексика болгаш фразеологиязының кол стилистиктиг курлавырларын, тыва литературлуг дылдың нормаларын (шын адалганың, грамматиктиг, орфографтыг, пунктуастыг), чугаа этикединиң дүрүмнерин шингээдири болгаш оларны херек кырында амыдыралга аас болгаш бижимел чугаага ажыглаары;

- дылдың кол кезектерин, дылдың грамматиктиг категорияларын танып билири болгаш сайгарары, чугаага шын ажыглаары;

- сөстүң янзы-бүрү сайгарылгаларын (фонетиктиг, лексиктиг, морфемниг, морфологтуг), сөс каттыжышкынының болгаш домактың синтаксистиг сайгарылгазын шын кылып, сөзүглелдин тургузуунуң болгаш кол демдектеринин аайы-биле, дылдың

кандыг хүлээлгелерин күүседип чоруурунуң болгаш уран аргаларны ажыглаанының аайы-биле сайгарары;

- лексиктиг болгаш грамматиктиг синонимнерни ажыглаанындан кижиниң чугаазының чечен-мерген, а чечен чогаал дылының каас-чараш, байлак болу бээр аргаларын билири болгаш чугаазынга шын ажыглаары;

- төрөөн дылдың эстетиктиг хүлээлгелерин медресеп билири, чечен чогаалдың дылын сайгарып тура, чугааның эстетиктиг талазын үнелеп билири.

Тыва дыл эртеминин өөрөдиринин допчузу

№	Темазы	Допчузу
1.	Кирилде кичээл	Тыва дыл-куруне дылы. Тыва дыл чоннуң өнчүзү. Тыва дыл болгаш чоннуң культуразы
2.	Литературлуг дылдың стильдери	Стильдер дугайында эге билиглерни бээр
3.	6-гы класска өөрөнгөн чүүлдерин катаптаары	Сөс тургузуу. Сөс чогаадылгазы. Морфология
4.	Кылыг сөзүнүн утказы болгаш грамматиктиг демдектери	Кылыг сөзүнүн утказы болгаш тургузуу. Кылыг сөзүнүн дөзү, уткалыг бөлүктери. Кылыг сөзүнүн чогаадылгазы. Нарын, составтыг, бөдүүн кылыг сөстери. Кылыг сөзүнүн залогтары Кылыг сөзүнүн видтери Кылыг сөзүнүн причастииелери, приачстииелиг бөлүглелдер. Причастииениң чүве адын че шилчий бээри Кылыг сөзүнүн деепричастиелери, деепричастиелиг бөлүглелдер. Кылыг сөзүнүн наклонениелери. Кылыг сөзүнүн морфологтуг сайгарылгазы Кылыг сөзүнүн чугаага ужур-дузазы
5.	Өттүнүг сөстер	Өттүнүг сөстер. Оларның ажыглалы. Өттүнүг сөстерниң утказы болгаш грамматиктиг демдектери. Өттүнүг сөстерниң бөлүктери болгаш оларның шын бижилгези.
6.	Наречие	Наречиениң чогаадылгазы, оларны шын бижири. Домакка ролю, морфологтуг сайгарылгазы. Наречиениң чогаадылгазы. Наречиениң бөлүктери. Наречиениң чугаага ужур-дузазы
7.	Эвилелдер Эдеринчилер, дузалал аттар	Эвилелдерниң утказы болгаш грамматиктиг демдээ.Эвилелдерниң бөлүктери:чагырыштырар болгаш чагырыштырбас эвилелдер. Чагырыштырар болгаш чагырыштырбас эвилелдерни нарын домактарга хереглээри.Ук домактарга бижик демдектерин ажыглаары. Чагырыштырар болгаш чагырыштырбас эвилелдерни чугаага шын ажыглаары. Синоним эвилелдерни солуп билири. Эдеринчилерни өске чугаа кезектеринден ылгаары
8.	Артынчылар	Артынчыларның утказы болгаш грамматиктиг демдектери.Артынчыларның бөлүктери болгаш оларның шын бижилгези. Артынчыларлыг домактарны аянын номчуп билири. Чоок уткалыг артынчыларны солуп, сөстерге,домактарга немелде уткаларны киирип билири. Чугааның стильдериниң аайы-биле артынчыларны шын ажыглап билири.
9.	Аян сөзү.	Аян сөзүнүн утказы болгаш грамматиктиг демдектери. Аян сөстериниң бөлүктери. Аян сөстерин шын бижири.Аян сөстериниң аялга-биле ылгалыры. Аян сөстери бар домакка бижик демдектерин салыры. Өттүнүг сөстерниң утказы болгаш грамматиктиг

		демдектери. Өттүнүг сөстөрнүн бөлүктөрү болгаш оларнын шын бижилгези. Аян сөстөрүн, аян сөстөрү кирген домактарны аянын номчуп билири. Аян сөстөрүн чугаага ажыглаары. Малөмаган, дириг амытаннарга болгаш өлүг бойдуска хамаарыштыр ажыглаар өттүнүг сөстөрнүн хевирлери.
10.	Сөзүглел	Сөзүглелдин темазы, кол бодалы. Сөзүглелдин янзылары. Тоожуушкун. Чурумал. Угаап-боданыышкын
11.	Диалогту бижимел болгаш аас чугаага ажыглаары	Диалогту бижимел болгаш аас чугаага ажыглаары
12.	Катаптаашкын	Морфология

7-ги класстың тыва дылда календарь-тематиктиг план

№	Теманың ады	Онаалгазы	Шагы	Ай, хүнү		Эдилге кылганы
				план	факт	
	1. Тыва дыл-күрүне дылы (3 шак+1 ш Литературлуг дылдың стильдери)					
1	Кирилде кичээл.Тыва дыл-куруне дылы.	§1Мергежилге 5	1			
2	Тыва дыл чоннуң өнчүзү	§2 Номчуур Мерг 16	1			
3	Тыва дыл болгаш чоннуң культуразы	§3 Мерг 17	1			
4	Литературлуг дылдың стильдери	§ 4 Мергежилге 24	1			
2. 6-гы класска өөрөнгенин катаптаары (3 шак) Кылыг сөзү (37 шак). ЧСК-12 шак, бот ажыл-2 шак						
5	Сөс тургузуу.	§ 5, Мерг 29	1			
6	Сөс чогаадылгазы.	Мерг 31	1			
7	Морфология.	Карточка-биле ажыл	1			
8	Кылыг сөзүнүн утказы болгаш грамматиктиг демдектери.	§ 6 Дурумнерни катаптаар Мерг 42	1			
9	Кылыг сөзүнүн синтаксистиг хулээлгелери	Домактар сайгарар	1			
10	Диктант	§ 6	1			
11	Частырыглар-биле ажыл	тест	1			
12	Кылыг сөзүнүн уткалыг болүктери	§7 Мерг 71	1			
13	Кылыг сөзүнүн дөзү, чогаадылгазы. Морфологтуг арга	§8 Мерг 49	1			
14	Кылыг сөзүнүн дөзү, чогаадылгазы. Морфологтуг арга	§9 Мерг 50	1			
15	Синтаксистиг арга	§10 Мерг 54	1			
16	ЧСК Грамматиктиг онаалгаларлыг дужуруп бижилге	Катаптаар	1			
17	Дузала кылыг сөстери	§11 Мерг 59	1			
18	Бөдүүн, нарын, составтыг кылыг сөстери	§12, Мерг 63	1			

19	Кылыг сөзүнүн болур, болбас хевирлери	§13, Мерг71	1			
20	Хыналда диктант	Дурумнер каталтаар, Мерг 76	2			
21	Частырыглар-биле ажыл Кылыг сөзүнүн залогтары.	§ 14	1			
22	Болдуруушкун залогу.	Мерг 86	1			
23	Болчуушкун залогу	Карточка-биле ажыл	1			
24	Эгидиишкин залогу. Качыгдаашкын залогу	§16, Мерг 92, арын 55	1			
25	Бот ажыл. Кылыг созунун залогтары	Мерг 102	1			
26	Кылыг сөзүнүн видтери.	§17 Мерг 103, 104	1			
27	Тодаргай эвес вид, доозулган вид		1			
28	Дагыннаан вид, болбастаар вид.	§18Мерг112	1			
29	Ритмиктиг вид, дурген вид	§19 Мерг120	1			
30	Бот ажыл. Кылыг созунун видтери	Дурумнер каталтаар	1			
31	Причастие –кылыг сөзүнүн тускай хевир.	§20 Мерг 127	1			
32	Эрткен үениң причастиези	§21 Мерг 134	1			
33	Келир үениң причастиези.	§22 Мерг 146	1			
34	Болгалак болгаш болгу дег үениң причастиези	§23 Мерг 143	1			
35	Причастиеинин морфологтуг сайгарылгазы	Мерг 147,арын 84	1			
36	ЧСК Чогаадыглыг эдертиг	Карточка-биле ажыл	1			
37	Частырыглар-биле ажыл	§24,25 Мерг 157	1			
38	Деепричастие -кылыг сөзүнүн өскерилбес тускай хевир. Кожаланчак деепричастие	Мерг 162,165	1			
39	Каттышкак деепричастие.	§26 Мерг 173	1			
40	Эрткен деепричастие, болбас деепричастие	§27 Мерг 177	1			
41 42	ЧСК	§26-27 Карточка-биле ажыл	2			
43	Үдекчи деепричастие.Кызыгаарлаар деепричастие	§28 Мерг 178, 180	1			
44	Кылыг сөзүнүн наклонениелери. Болуушкун наклонениези, ооң үелери	§29	1			
45	Болуушкун наклонениезинин эрткен үеги	Мерг 187	1			

46	Болуушкун наклонениезиниң эрткен үези	тест	1			
47	Болуушкун наклонениезиниң амгы үези	§31 Мерг 196	1			
48	Болуушкун наклонениезиниң амгы үези	Карточка-биле ажыл	1			
49	Болуушкун наклонениезиниң келир үези	§32 Мерг199	1			
50	Дужаал наклонениези	§33 Мерг 209	1			
51	Даар наклонение	§34 Йөрээл доктаадыр, бижип эжкээр	1			
52	Чөпшээрел наклонениези. Кызыгаарлаар наклонение	§35 Мерг 223	1			
53	Кылыг сөзүнүң морфологтуг сайгарылгазы	§ 36 Мерг 228	1			
54	Кылыг сөзүңге катаптаашкын	тест	1			
55	Хыналда диктант	Кылыг сөзүн катаптаар	1			
56	Частырыглар-биле ажыл Чогаадыг-чурумал	Мерг 232	2			
3.Өттүнүг сөстөр (2 шак+2 ш ЧСК)						
57	Өттүнүг сөстөр.	§38, 39 Мерг 237 Дурум	1			
58	Оларның ажыглалы	§39	1			
59 60	ЧСК Эдертиг	Дурумнерни катаптаар	2			
3. Наречие (10шак+2 шак ЧСК)						
61	Наречиениң чогаадылгазы, оларны шын бижири	§ 40, 41 Мерг 252	1			
62	Наречие тургузар өске аргалар	§42 Мерг 261	1			
63	Наречиениң бөлүктөри. Үениң наречиези	§ 43, Мерг 266	1			
64	Туруштуң наречиези	§44 Мерг 270	1			
65	Сорулганың, чылдагааның наречиелери	§45 Мерг 274	1			
66 67	Кылдыныг аргазынын наречиези	§46 Мерг 279 Карточка-биле ажыл	2			

68	Хемчегниң наречиези	§46 Мерг 284	1			
69 70	ЧСК Грамматиктиг онаалгаларлыг диктант	тест	2			
71	Наречиени өске чугаа кезектеринден ылгап алыры.	§47, 46 Мерг 294	1			
72	Наречиениң морфлогтуг сайгарылгазы	4 состун морфологтуг сайгарылгазы	1			
73	Наречиеге катаптаашкын	Наречиени катаптаар	1			
74 75	ЧСК Эдертиг Частырыглар-биле ажыл	Карточка-биле ажыл. Тест	2			
4. Дузалал чугаа кезектери (12 ш+2 ш ЧСК)						
76	Эвилелдер. Чагырыштырбас эвилелдер	§ 50 Мерг 298	1			
77	Чагырыштырар эвилелдер	§51 Мерг 302	1			
78	Эвилелдерниң морфологтуг сайгарылгазы	§52 созуглел-биле ажыл	1			
79	Эдеринчилер болгаш дузалал аттар	§53 Сөзүглел-биле ажыл	1			
80	Эдеринчилерни өске чугаа кезектеринден ылгаары	§54 Мерг317	1			
81	Эдеринчилерниң морфологтуг сайгарылгазы	§5	1			
82	Артынчылар	§56 Тест	1			
83	Артынчыларны шын бижири	§57, 58 Мерг 331	1			
84	Артынчыларның морфологтуг сайгарылгазы	5 состун морфологтуг сайгарылгазы	1			
85 86	Аян сөстери Аян сөстериң морфологтуг сайгарылгазы	§58, 59	2			
87	Дузалал чугаа кезектериниң болгаш аян сөстериң чугаага ажыглалы	§60 Мерг 348	1			

88	Дузалал чугаа кезектери катаптаашкын	Карточка-биле ажыл	1			
89 90	ЧСК Чогаадыглыг эдертиг		2			
Сөзүглел дугайында билиг (5 шак+1 ш диалогту ажыглаары)						
91	Сөзүглел дугайында билиг.	§61 Мерг 357	1			
92	Сөзүглелдин темазы болгаш кол бодалы	§62	1			
93	Сөзүглелдин янзылары.Тоожушкун	§63 Мерг 363	1			
94	Чурумал	§64 Мерг 368	1			
95 96	Угаап-боданыышкын	§65 Чогаадыг бижиир «Аас- кежик деп чул?»	1			
97	Диалогту аас болгаш бижимел чугаага ажыглаары	§66 Мерг 378	1			
98	Чыл төнчүзүндө түннел катаптаашкын Кылыг сөзү. Наречие. Өттүнүг сөстөр	§67Мерг 386	1			
99	Дузалал чугаа кезектери. Аян сөстери	§68 Мерг 390	1			
100	Хыналда ажыл	тест	2			
101	Частырыглар-биле ажыл					
102	Туннел кичээл		1			
Ниити 102 шак						

Ажылчын программага эдилге кылганының чылдагааны

Класс	Теманың ады	Эрттирген хүнү	Ажылчын программаны эткениниң чылдагааны	Херек кырында эрттирген хүнү

ПРОШУРОВАНО,
ПРОУМЕРОВАНО
И СРЕЩЕНО ПЕЧАТЮ
19 / менталогаме /
СТРАНИЦ

Директор школы: В.К. Кендеш
/В.К. Кендеш-00-1/

